

Seelenwanderung

Inleiding

Vossen schuimen 's nachts rond in de straten van Londen op zoek naar eten. Alligators in Florida wandelen de woonwijken binnen, omdat zij niet begrijpen waar hun moeras is gebleven. Roofvogels in de binnensteden weten steeds beter te overleven; de natuur claimt op vaak bijzondere manieren haar rechten in de gecultiveerde wereld terug. De recente Nederlandse film *De Wilde Stad* toont op prachtige wijze hoe wilde dieren overleven in de stedelijke omgeving. Mooie woorden ook: Vinex-vossen, patatmeeuwen. Er zullen in de nabije toekomst steeds meer van dit soort nieuwe woorden ontstaan.

De mens kan wel over de natuur willen heersen door haar in te perken, te snoeien, te omheinen en te dwingen, maar de natuur woekert altijd door. Wanneer men denkt de exoten definitief te hebben verbannen, duikt er in de tuin van de buurman of in de berm wederom Japanse duizendknoop op. Als je niet weet wat voor een schade het plantje kan aanrichten, zou je zomaar kunnen zwichten voor de mooie blaadjes.

De relatie tussen mens en natuur is ambigu; als de natuur te ver is teruggedrongen, wil de mens haar weer terug. In vroegere tijden werd de natuur naar binnen gehaald als teken van rijkdom, zoals op kasteel Rosendael, waar een inbandige fontein door het personeel werd aangezwengeld puur voor de illusie van het buitenleven. Dit is maar één, heel klein voorbeeld van de zo vele, dicht bij huis. Vandaag de dag worden overkluisde beken weer boven de grond gehaald, bossen opnieuw aangeplant, gevels verticaal ingericht; alles voor meer groen, want groen betekent geluk, groen betekent vrije tijd en ruimte voor de geest. De urgentie om de natuur te bewaren en te bewaken was nog nooit zo groot. We zullen trouwens ook wel moeten, met die inmiddels bekende onheilspellende toekomst van de aarde in het verschiet, veroorzaakt door de mens.

Ook dicht bij huis spelen deze kwesties. Neem een woonwijk die moet komen waar zich nu nog een voor vleermuizen belangrijke corridor naar het bos bevindt. Kunnen we die doorgang iets verleggen zodat het project toch door kan gaan? En wat doen we met de goudvissen in de Sint-Jansbeek? De gesuggereerde vrije natuur in deze voorbeelden doet verlangen naar het op blote voeten in een beekje staan, naar wuivend gras in de nazomer. Maar hoe moeten we dit verlangen plaatsen? Is het oprecht of willen we onszelf alleen maar geruststellen met een surrogaatnatuur, die voornamelijk in onze dromen bestaat, zodat we even kunnen vluchten uit de realiteit?

'De mens die in het bos loopt, doet dat anders dan de achttiende-eeuwer en ook anders dan de Hopi-indiaan. Sterker nog, hij loopt door een compleet ander bos. Niet omdat het onderhouden wordt door de Vereniging Natuurmonumenten, omdat de zure regen dreigt of omdat de omvang van het bos en ongecultiveerd terreinen is afgenomen, maar omdat de manier waarop het bos beleefd wordt, zo anders is. Wie door een bos loopt, gaat op in de natuur; heeft een onbestemd gevoel van verheffing of geestelijke rust, van zuivere lucht en gezondheid. Waar in andere culturen of tijden de mens eerder loopt, zwoegt of sluipt, daar wandelt de westerse mens sinds de romantiek. Wie door een bos loopt, sleept geen hout, vruchten of gedode dieren met zich mee, maar

Jean-Jacques Rousseau, Franz Schubert, Ludwig Tieck, William Wordsworth en Caspar David Friedrich.'

- Maarten Doorman

De denkbeeldige ruimte voor de geest en de symboliek van de natuur hierin is een aloud thema in de kunsten. Vaak wordt de natuur ingezet als spiegel voor de ziel, als metafoor voor gevoelens en de duiding van de mens als soort. Denk aan de geheime betekenissen van planten en bloemen op de schilderijen van de Vlaamse primitieven, de vanitasstillevens uit de zeventiende eeuw, de mens als nietig wezen in de romantiek of de natuur om je toe te verhouden in de *land art*. In de hedendaagse kunst wordt de natuur ingezet als inhoudelijk thema ter contemplatie of meditatie (Olafur Eliasson) of wordt haar schoonheid bevraagd in relatie tot het menselijke ingrijpen, zoals bijvoorbeeld Julian Charrière dat doet in zijn installaties en fotografie. In de film *Melancholia* van Lars von Trier staat het hoofdpersonage onder invloed van de naderende en allesvernietigende planeet Melancholia, niet toevallig gebaseerd op de planeet Saturnus, die van oudsher in verband wordt gebracht met zwaarmoedigheid, melancholie. De invloed van de naderende ondergang wordt zichtbaar in de vertraging van beelden, in het verschieten van de kleuren, in de rustige manier waarop de hoofdpersoon zich neerlegt bij het onvermijdelijke.

De mens zet sinds lang de natuur in bij rituelen om zaken die het verstand te boven gaan te beïnvloeden: de regengoden worden aangeropen, er worden offers gebracht, de doden in de Himalaya worden aan de gieren gevoerd om een voorspoedig leven na de dood te bewerkstelligen. Dit alles met veel respect en gepaste onderdanigheid. Soms wordt de natuur echter bruut naar de hand gezet: met hagelkanonnen worden schokgolven de wolken in gestuurd om de vorming van hagel tegen te gaan. Voor fruittelers een ideaal middel om hun oogst veilig te stellen. In China worden raketten met zilverjodide afgeschoten in de richting van wolken zodat het op een door de mens bepaalde plek en specifiek moment gaat regenen. Zo blijft het zeker droog tijdens een belangrijk evenement.

De maakbare, beïnvloedbare natuur, met eventueel bovennatuurlijke krachten om wel of niet in te geloven. Kunstenaar Melanie Bonajo wil middels haar werk het publiek laten nadenken over hun relatie tot de natuur en andere wezens. Zij gebruikt hier sprookjesachtige settings en rituelen voor, die de aantrekkelijke kleuren van de ideale natuur volop benutten.

De natuur is, kortom, heel veel. Het is een uitzicht op de omgeving, een plek om te zijn of je toe te verhouden, een ruimte om te mijmeren, een vertrekpunt of aanlegplaats. De natuur is een ideaal uitgangspunt voor expedities, ver weg of juist dichtbij. Zoals de Schotse natuurbeschermer John Muir in de negentiende eeuw al opmerkte: *'Ik ging alleen even een ommetje maken, maar besloot uiteindelijk tot zonsondergang buiten te blijven, want naar buiten gaan, zo ontdekte ik, was in feite naar binnen gaan.'*

Tentoonstelling

De tentoonstelling *Seelenwanderung* (de titel is behalve een prachtig woord ook een duidelijke knipoog naar de Duitse romantiek) laat deze twee uitgangspunten samenkomen: het behoud van de door de mens bedreigde natuur versus het romantische ideaal van de natuur als spiegel van de ziel, en de nietigheid van de mens in de natuur. Deze twee lagen zullen elkaar soms overlappen. Het concept wordt op schaal, aan de hand van de binnenstad van Arnhem, uitgeschreven en toegepast. Het is uiteraard niet de bedoeling om een wereldprobleem zoals de plasticsoep op dit lokale niveau op te lossen. Wel moet duidelijk worden wat op kleine schaal te doen valt aan deze kwestie die het hedendaagse discours zo sterk beïnvloedt.

Er zijn in Gelderland genoeg interessante kunstenaars te vinden die met hun werk aansluiten bij dit thema en bij de eerdergenoemde voorbeelden. Jong en ouder. Kunstenaars die hier nog altijd wonen of die hier zijn gevormd tijdens hun jeugd of studie. Er ontstaat zo een nieuwe laag binnen het onderwerp: de humuslaag die de provincie voor de kunst vormt. Die wordt ook zichtbaar gemaakt in de presentatie. In de tentoonstelling met werken in de openbare ruimte, die in de binnenstad van Arnhem plaatsvindt, kan de bezoeker op verschillende manieren de natuur in de stad of in zichzelf ervaren. Behalve in de tentoonstelling komt de thematiek terug in de randprogrammering en in de marketing en communicatie. Het wordt één organisch geheel.

De natuur is op verschillende manieren aanwezig in het werk van de volgende, aan Gelderland verbonden kunstenaars. Stadse vossen rennen rond in de schaduwwerken van Roos van Haaften. Frank Bruggeman indexeert op lokaal niveau de plantengroei, die vervolgens dient als uitgangspunt voor installaties en interventies (zoals recent tijdens Manifesta in Palermo). Mirka Farabegoli zoekt de spirituele en rituele kant op van de natuur, net als Rob Sweere. De natuur als meta-ervaring bij Erik Odijk. De natuur als verlegen gelegenheidsacteur en als beeld van pure schoonheid in de muurschilderingen van Gijs Frieling. De natuur die vergaat en toch vrolijk stemt bij Erik Mattijssen. Pastelkleurige landschappen en een zonsondergang om bij weg te dromen bij Gerda ten Thije. Woekerend verval, onzichtbare krachten en samenspel van de elementen in het werk van Gijs Verhoofstad. Duistere bossen die het uiterste van je gemoedstoestand vragen in de fotografie van Aldwin Lehr. Een natuur om je in terug te trekken, om te haten, te vieren of oneindig lief te hebben. Een natuur die bevraagt en confronteert.

Aan de kunstenaars wordt gevraagd om met een voorstel te komen voor een werk in de openbare ruimte, waarin de bezoeker de natuur in zichzelf of in de stad op bijzondere wijze kan ervaren. De kunstwerken kunnen worden beleefd tijdens een wandeling die langs de Jansbeek meandert. Het moet mogelijk zijn om terloops tegen een werk aan te lopen, zonder dat je er één had verwacht. Zoals een storm die plotseling opsteekt of een steen waar je over struikelt, die je vervolgens verwenst en, wanneer je met je gezicht in de bloeiende berm belandt, ook weer dankbaar bent.